

INHOUD

INLEIDING	5
HET PATRIMONIUM VAN DE TURNHOUTSE SCHOOL ALS GANGMAKER VOOR HET WONEN IN DE TOEKOMST? <i>Edith Wouters</i>	6
VERSLAG: excursie woonomgevingen in Turnhout en Tilburg	17
Woonomgevingen Tilburg	18
Woonomgevingen Turnhout	20
VERSLAG DOOR NEDERLANDSE BRIL: Grenzeloos meesterschap; over de stimulans van de milde beperking en het poldermodel als exportproduct. <i>Berny van de Donk</i>	22
VERSLAG DOOR BELGISCHE BRIL: Over de zoektocht naar een evenwicht tussen eenheid en diversiteit en de toenadering tussen Vlamingen en Nederlanders. <i>Eva Heuts</i>	28
Reacties van de deelnemers	34
BEELDESSAY: AAN DE ANDERE KANT <i>Paul D'Haese, met een reflectie door Joep Gosen</i>	36
VERSLAG: geWOONtebreker wonen in de toekomst <i>Soetkin Goris (Tri.zone)</i>	58
COLOFON	66

INLEIDING

Tekst: Edith Wouters en Evelien Pieters

AR-TUR, het centrum voor architectuur, stedelijkheid en landschap in de Kempen, voerde in 2014 enkele inspiratietrajecten uit rond thema's als wonen, landschap, opdrachtgeverschap en duurzaamheid. Dit cahier brengt verslag uit van het inspiratietraject wonen, met activiteiten die een blik wierpen op bestaande en toekomstige woonomgevingen in de regio.

Einde 2013 organiseerden we samen met architectuurcentrum CAST uit Tilburg een excursie langs drie woonomgevingen aan weerszijden van de grens. Zo wisselden we kennis uit over aspecten van collectieve woningbouw, over het handhavingsbeleid bij lintbebouwing en over woonwijken met wat de Nederlanders 'particulier opdrachtgeverschap' of 'zelfbouw' noemen. We vroegen daarom een Nederlands en een Vlaams verslaggever om hun kijk op de bezochte woonomgevingen met ons te delen. De excursie toonde verbazende tegenstellingen, maar ook meer overeenkomsten dan menigene vooraf dacht.

AR-TUR en CAST gaven fotograaf Paul D'Haese de opdracht dezelfde Tilburgse en Turnhoutse woonomgevingen op zijn eigen wijze in beeld te brengen. Zijn verbeeldingen nodigen ons uit om beter te kijken. Ze komen los van hun context en vormen voer voor meer abstracte reflecties door een Nederlands-Belgisch observator.

Eind november 2014 tonen we deze foto's in een pop-up expo in Turnhout. Een weekend lang nestelt AR-TUR zich in een woning in de Parkwijk. Deze sociale woonwijk met bijzondere architectuur van de Turnhoutse School is een van de locaties die Paul D'Haese fotografeerde. Ook presenteren we dit cahier en een architectuurkaart Wonen in de Kempen, en gaan we rond de keukentafel in gesprek met bewoners en professionals.

De locatie in de Parkwijk sluit mooi aan bij de herneming van een deel van de prestigieuze tentoonstelling uit 2012 over de architectuur van de Turnhoutse School. In september 2014 was

aan de Technische Universiteit in Eindhoven een vernieuwde versie van de tentoonstelling te zien. De woningen van de Turnhoutse School, zowel het huiselijke modernisme van de eengezinswoningen als de collectieve aspecten van de sociale woonprojecten, kunnen immers inspireren voor hedendaagse, toekomstbestendige woonomgevingen in Vlaanderen en Nederland. Maar ook de renovatie van de architectuur van de Turnhoutse School dient nader te worden onderzocht.

Bij de pop-up tentoonstelling in Tilburg enkele weekends later praat CAST verder om nuance te brengen in het debat over het verschil tussen de Nederlandse en Vlaamse visies op woningbouw. CAST nodigt twee architecten uit: van beide zijden van de grens één. Allebei hebben ze ervaring met het werken in Nederland en Vlaanderen. In gesprek met elkaar en het publiek reflecteren zij op de verschillen en de overeenkomsten.

En dan was er meer lokaal nog het deeltraject GeWOONtebreker, waarin we samen met bewoners en vakmensen op zoek gingen naar uitgangspunten voor toekomstige woonvormen, die kansen bieden om meer mensen te huisvesten, en dit met behoud van open ruimte en met aandacht voor aspecten als woonkwaliteit, betaalbaarheid, mobiliteit en energie. Dit traject kwam tot stand op initiatief van de cultuurdienst van de gemeente Beerse, en in samenwerking met de Stadsregio Turnhout, Tri.zone en AR-TUR. Het traject resulteert in enkele principes en een heleboel ideeën en inzichten om wonen in de toekomst anders te benaderen.

AR-TUR blijft het denken over de toekomst van wonen en collectieve woonvormen ook de volgende jaren aanjagen in de Kempen. Ondertussen zetten we samen met de Stadsregio Turnhout concrete stappen om, met GeWOONtebreker als uitgangspunt, vanaf 2015 het woonbeleid in de regio hierop af te stemmen. Dit cahier toont alvast een tussenstand en nodigt ook u uit om mee te werken aan een blijvend aangename woonomgeving. <<

HET PATRIMONIUM VAN DE TURNHOUTSE SCHOOL ALS GANGMAKER VOOR HET WONEN IN DE TOEKOMST?

AR-TUR hernam in het najaar van 2014 in de TU Eindhoven een deel van de originele tentoonstelling die AR-TUR eerder al in 2012 samen met het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen realiseerde over de architectuur van de Turnhoutse School. Rond Turnhout realiseerden Paul Neefs, Atelier Vanhout & Schellekens en het bureau van Lou Jansen en Rudi Schiltz in de golden sixties architectuur die tot het beste in Vlaanderen wordt gerekend uit die periode. Hun werk staat bekend als de Turnhoutse School. Als docenten leidden ze in Antwerpen meerdere generaties architecten op, en promootten ze elk hun versie van een kritisch regionalisme. Ze ontwierpen verzorgde en huiselijke woningen, en realiseerden in teamwerk projecten als cultuurhuis de Warande en de Parkwijk. De tentoonstelling in Eindhoven toonde naast een selectie van 18 individuele woningen ook de sociale woonwijken van de Turnhoutse School.

Eens te meer blijft het patrimonium van de Turnhoutse School interesse opwekken, omdat het tot vandaag boeiende inzichten biedt met betrekking tot kwalitatief wonen, en dit zowel op het vlak van de individuele woning, als op het vlak van collectief wonen.

Tekst: Edith Wouters

28 08

de turnhoutse school

huiselijk modernisme 1960-1972

dinsdag 09 september lezing
koen van bockstal (bulk architecten)
19.00 uur, trappenzaal vertigo

tu eindhoven, faculteit bouwkunde
plaza vertigo, de wielen 1, eindhoven
geopend van ma tm vr 9.00 tot 18.00 uur

09 10

Woning in Nijlen, BULK architecten.

AANDACHT VOOR MÉTIER EN MATERIALISATIE

Naar aanleiding van de tentoonstelling in Eindhoven vroeg AR-TUR aan architect Koen Van Bockstal van BULK architecten om een lezing te verzorgen over de invloed van de architectuur van de Turnhoutse School op het werk van de volgende generaties architecten. Hij kent de architectuur van de Turnhoutse School bijzonder goed door ze te beleven in de woningen van kennissen en vrienden tijdens zijn jeugd in de Kempen. Tijdens zijn architectuuropleiding in Antwerpen kreeg hij bovendien les van zowel Paul Schellekens, Paul Neefs als Lou Jansen.

Koen vertelt er het volgende over: “Deze architecten, die vandaag als protagonisten van de Turnhoutse school worden genoemd, promootten elk hun versie van een kritisch regionalisme en waren op hun manier bijzonder bevlogen docenten. Hoewel ze hun onderlinge overeenkomsten zoveel mogelijk ontkenden, was er alleszins iets dat hen in de ogen van hun studenten verbond: ze waren de laatste echte modernisten. De laatste laatmodernisten.

Hun pedagogisch model bestond uit een allegaartje van voorbeelden, invloeden en rijke ervaringen, die ze opbouwden door hun langdurig lesgeven, dankzij een grote empathische bevlogenheid en betrokkenheid en door hun vele reizen (Schellekens had met Hertzberger en Aldo Van Eyck contact gehad, Lou Jansen en Paul Neefs hadden zelfs Gropius ontmoet en waren op het bureau van Mies geweest!). Helden!

Het grotendeels functionalistisch discours werd aangevuld met anekdotes, met buikgevoel, met tjokvolle programma's op studiereis.

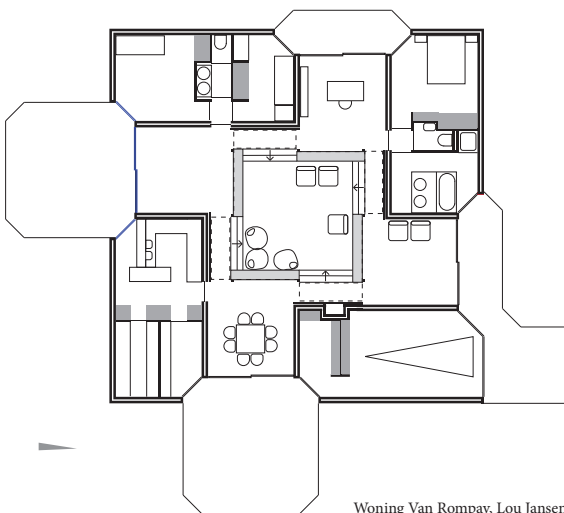
Daarin werden voornamelijk iconografische gebouwen van de 20ste eeuw bezocht en scherp beoordeeld. Als instrumenten hanteerden ze een allegaartje van fascinaties, van het ‘negen-vierkantenrooster’ van John Hejduk tot de dienende en bediende ruimtes van Kahn. De belangrijkste tekening was het grondplan, de vorm diende de functie. Toch waren ze niet ongevoelig voor tendensen, de laatste laatmodernisten. Team X was zowat hun laatste kapstok en in hun relatie met de stad stamden ze nog van voor Rossi (die we overigens toen een ouwe zeur vonden). Bovendien zorgde het grotendeels ontbreken van een discursieve laag aan hun werk, dat er in de academische kringen van de golden sixties wat meewarig over hun werk werd gedaan. Geert Bekaert citeert – in zijn naslagwerk *Hedendaagse Architectuur in België* van 1995 – André Jacqumain die het heeft over “het amateurisme van een generatie die te snel wilde verleiden” of Renaat Braem die stelt dat “deze gebouwen tonen hoe men met talent dwaalwegen kan bewandelen”. Bekaert zelf besteedt ook maar terloops aandacht aan hun werk.

De Turnhoutse school kneedde in Antwerpen desondanks meerdere generaties inmiddels relevante architecten. In hun taaiheid en weerbaarheid, bouwden ze bij hun studenten een vertragsmechanisme in en legden ze de kiem voor de aandacht voor het métier en materialisatie, dat veel Antwerpse bureaus en in extenso de huidige Vlaamse generatie deels kenmerkt. Als bezorgde behoeders van echtheid, die ze met een bijna religieuze bevlogenheid verdedigden, wantrouwden ze het discours van het deconstructivisme en waarschuwden ze voor het snelle gewin van de hype, die later Superdutch zou heten. Ze apprecieerden de branie

ervan, maar vreesden de vluchtigheid. Ze hadden niet helemaal ongelijk. De combinatie van 'gedurfd maar degelijk' genoot bij hen de voorkeur. Radicaliteit heeft sinds hen een andere betekenis voor ons. Het is de grondige liefde voor een vak, voor een vakgebied en voor de resultaten van intens doordenken en hard werk. Het is het 'bijna niks', de meest complexe eenvoud denkbaar. We hadden vele belangrijke leermeesters, maar de invloed van deze tot op heden relatief onbekende taaie rakkers, die ons maatschappelijk bevlogen architectuur en intensive care bijbrachten, blijft hoe langer hoe moeilijker te ontkennen... 'Amateur' betekent tenslotte ook liefhebber. "

Tot op heden worden studenten van de Antwerpse architectuuropleiding jaarlijks via onder meer een studietrip ingewijd in de geheimen van de Turnhoutse School. En zo zou het werk van onder meer ook META architectuur, B-architecten, BULK, Cluster, DMT-architecten, ... volgens Koen ook wel eens schatplichtig kunnen zijn aan dat van de Turnhoutse School. BULK realiseerde zelf recent enkele hedendaagse vrijstaande woningen, waarbij de architecten expliciet refereren aan de architectuur van de Turnhoutse School¹. Nostalgie naar zijn jeugd? Liefdevol weidde Koen uit over het scenografische parcours van een van de "gaafste brutalistische woningen" – het atelier en woning van Carli Vanhout, die hij via de familie van zijn eerste jeugdliefde leerde kennen – dat gaandeweg de privacy opvoert, over doorzichten en misbaksels van baksteen, over de textuur van het in situ gegoten beton en de ontdekking van de betonnen haard, evenzovele zaken die geborgenheid creëren. Andere woningen van Lou Jansen en Paul Schellekens waarmee hij later in contact kwam lieten dit zaadje verder kiemen. De woning Mais bijvoorbeeld van de hand van Paul Schellekens, die door de bijna naïeve goodwill van de bewoners zo'n spannend materiaalgebruik en uitzonderlijke relatie tussen binnen en buiten kon realiseren.

De architectuur van Lou Jansen staat daar bijna haaks tegenover, en gaat uit van een basisschema dat een houvast biedt om niet verloren te lopen in de complexiteit van het ontwerpproces. Dit totaalbeeld wordt omgezet in vorm. Na de gevonden vorm wordt deze vertaald in een materiaal dat best de vorm onderlijnt of vice versa.²

Woning Van Rompay, Lou Jansen.

Woning Mais, Paul Schellekens. Foto: Yves De Bont.

¹ Zie 'Architectuurkaart Wonen 2004-2014', een productie van AR-TUR: project 22, SAN10 in Nijlen van de hand van BULK architecten.

² De Bont, Yves, 'Lou Jansen – Rudi Schiltz', in: Architectuur in de golden sixties – De Turnhoutse School, Lannoo Campus/AR-TUR, 2012. p. 117.